

PILAR
RAHOLA

Rosa
de
cendra

Columna

Premi Ramon Llull

Pilar Rahola
Rosa de cendra

Premi Ramon Llull 2017

COL·LECCIÓ CLÀSSICA

© PILAR RAHOLA, 2017

© COLUMNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U., 2017

AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA

PRIMERA EDICIÓ: MARÇ DEL 2017

DIPÒSIT LEGAL: B. 2.354-2017

ISBN: 978-84-664-2225-3

COMPOSICIÓ: VÍCTOR IGUAL, S. L.

IMPRESSIÓ I ENQUADERNACIÓ: ROMANYÀ-VALLS

Queda rigorosament prohibida sense l'autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats

ÍNDIX

PREÀMBUL (18 DE JULIOL DE 1909)

El Batalló de Caçadors de Reus 13

GUSPIRES (1905)

Un senyor amb capell 21

Una mort al capvespre 55

Un mestre d'escola. 77

Plora el cucut 97

Cartes intercanviades 127

Foc (1909)

Noces de sang 145

«*A sus órdenes, gobernador*». 179

Una foguera	215
I se'n van els soldats...	245
Al barranc del Llop, hi anem a morir	281
Com una rosa de foc	305

CENDRA (1909)

L'espígol	347
Un vas d'orxata	351
Cau la fosca	369
Un quadre.	389
<i>Post scriptum.</i>	395

UN SENYOR AMB CAPELL

Es va ajustar el copalta amb energia i, després de posar-se els guants, va esperar que el majordom li obrís el portaló de la casa dels Grimau, on acabava de passar la nit amb els companys de la Lliga. Com sempre, havia estat una vetllada animada, en què tothom semblava saber com resoldre els problemes de Catalunya. La clau del portaló va fer un soroll sord en fer rodar el pestell, i l'Albert es va imaginar que era el lament del pany, que es dolia. En sortir al carrer, va deixar-se humitejar per la pluja fina d'aquella nit de novembre i, mentre enfilava rambla de Catalunya amunt, de camí a casa seva, va recordar una de les dites de l'àvia Mariona, «Novembre humit et farà ric». Va mig riure, sorneguer. Ja n'era, de ric, i no li calia cap novembre de pluges, perquè havia sabut so-

breposar-se a la pobresa recurrent de la seva família i ara acumulava una fortuna envejable. Des de feia anys el convidaven a les millors cases i, per bé que sabia que el miraven amb el menyspreu propi dels intrusos perquè la fortuna no li venia de lluny, ni era de noble llinatge, ell s'ho prenia com una victòria. «Em menyspreen, però no s'estan de convidar-me, pobres infeliços», i aquella idea el feia sentir poderós.

No era un home refinat, ni havia crescut en una casa bona, ni havia tingut dida, ni classes de francès i d'hípica, tota aquella instrucció de què disposava la gent amb qui ara es relacionava. Però tenia intuïció per als negocis i un sentit innat per als números, i aquelles habilitats, sumades a una capacitat notable per enredar i mentir, van ser la porta d'entrada a una altra vida. Sovint, quan sortia d'aquelles vetllades amb grans prohoms de Barcelona, es prenia un temps per passejar, i durant aquella estona repassava els grans canvis de la seva vida. Era un supervivent, un resistent, un triomfador, es repetia, i en pensar-ho es fregava les mans amb un delit malaltís. Altres homes com ell no havien aixecat cap, després de tornar de les guerres d'ultramar, i badaven pel món com unes despulles humanes plenes de nafres a la pell i de ferides mortals a l'ànima. «Jo també vaig ser una despulla», i quan aquesta idea li gratava el cervell, reaccionava

com un animal ferit, disposat a matar el seu caçador. Sentia el pes del senyal bíblic de la desgràcia des que va néixer, «Vaig vèncer el diable», i aleshores la mirada se li tornava fosca.

Era ros com tots els Alberts de la família, i havia estat un jove amb bona aparença, per bé que menut de mida, «herència de la família materna», assegurava rient, i amb els anys havia vinclat una mica l'esquena. Si s'esforçava, recordava un temps en què havia estat alegre, tot i que era eixut de mena i la guerra l'havia fet tornar esquerp, però malgrat l'agror del seu caràcter, que havia empitjorat amb els anys, ell se sentia com si l'haguessin beneït amb la força dels herois.

Al capdavall n'era, d'heroi, ell, un pobre soldat de lleva, retornat a casa després de sobreviure a la febre groga i a una pigota virulenta que li havia deixat com a herència les marques de la cara. No tenia ofici ni benefici, fill i nét i besnét de menestrals de Gràcia que a penes aconseguien sobreviure. El seu oncle havia mort fent de soldat, a l'època dels Matiners, «que portes el seu nom, Albertet, que Déu el tingui en la glòria!», i els pares sobreviuen amb dificultats, la mare cosint a casa, i el pare a la fàbrica del Vapor Vell de Sants, fins que va perdre la feina en la gran crisi dels velluts, pocs mesos després que ell tornés de Cuba. Recordava els esforços que havien fet els obrers per intentar

salvar la feina, com havien proposat treballar la meitat del temps i fins i tot rebaixar-se el sou, i com l'empresa no ho va acceptar, i molts van ser acomiadats, el pare entre ells. «Aquesta és la lliçó de la vida», es repetia com en una lletania. «Val més ser l'amo que ser l'obrer». I si en un temps passat havia tingut simpatia per la rebel·lia dels pares, i havia compartit els seus ideals republicans, tot allò ja no importava, perquè l'únic ideal que l'Albert retornat de Cuba tenia era el de sobreviure.

Evocava sovint aquells primers dies del 1873, quan va arribar a casa un simulacre d'ell mateix, les restes d'un cos que caminava, menjava, dormia, però que ja no era ell, perquè ell ja no sabia on era. Sobretot, recordava l'instant primer, quan va trucar a la porta dels pares i, en sentir la fressa sorda d'uns peus que arrossegaven el pas, va saber que li obriria l'àvia Mariona. Aquells segons fins a abraçar-la van retornar-li una pau antiga, i per un breu moment va sentir-se com el jove que havia marxat a Cuba, tres anys abans. Emperò, ja no era aquell jove inconscient, i ara tornava dins d'un cos vell que amagava una ànima també vella, i com un home vell el va veure l'àvia, que, després de xisclar, va tenir un cop de sang que li va fer rodolar el cap. Les abraçades d'aquells primers minuts, la mare, l'àvia i les germanes, li havien quedat gravades a la

memòria i les sentia amb ambivalència. A vegades eren com una mena de salvavides a què podia agafar-se, cada vegada que li venien temors o ensurts o se sentia desgraciat. Però sovint eren el record de l'home derrotat que ell mateix havia matat, amb les pròpies mans, per ressorgir com un fènix, transformat i poderós. No li quedava res d'aquell jove llunyà, ni necessitava l'escalf de la família, ni volia nostàlgies que el distreien de l'única fita que s'havia marcat: fer-se ric i vèncer els fets que l'havien maleït.

D'aquell temps perdut, només en salvava un record que no havia aconseguit foragitar, el moment al port, a punt d'embarcar, quan l'àvia li va donar un bocí del seu cosset de casament tot dient-li «Torna», i agafat al cosset, va pujar al paquebot, de camí a la guerra. Però després res, cap clau on agafar-se, cap esperança, cap motiu per viure, només la por, el dolor i la mort.

L'àvia li havia ordenat que tornés, prement-li les mans amb força, i aquella idea va ser l'únic alè que el va acompanyar durant els anys de la guerra, quan ja havia perdut tota noció de qui era.

Va tornar. Però l'horror de Cuba l'havia transformat d'una manera tan profunda, que ni ell mateix sabia com era, però sabia que aquell jove ingenu havia desaparegut, ferit de mort per l'urpa de la guerra.

L'11 de febrer de 1873, «Avui, que han proclamat la República», cridaven els pares i els veïns i l'àvia i tothom que l'abraçava, l'Albert va recuperar la vida d'abans de les bombes, les ferides i «*el cólico prieto*», i la pigota, i la calor humida que l'ofegava, i els pantans plens d'insectes que emmalaltien els soldats, i els cossos amuntegats dels caiguts, que sovint trepitjaven quan intentaven fugir. Es va incorporar a un món i a una vida que havia oblidat i als quals, en realitat, mai més no podria tornar. Un dia que la mare es queixava que ja no era el fill tendre que ella recordava i que ja no l'abraçava, li va respondre amb una violència impròpia del tracte que li tenia, «Quants centenars de morts creus que calen per perdre l'alegria?», i va sentir tanta ràbia que se'n va anar de casa i no va tornar fins a la nit. Ja no reconeixia res del que era conegut, i fins i tot ho rebutjava, perquè els pares, l'àvia, la casa de Gràcia, l'estimat oncle Elpidio, que sempre volia explicar-li històries del seu camp andalús, fins i tot ell i tots plegats representaven la vida que volia fer desaparèixer. A la guerra de Cuba havia mort l'Albert que un dia va ser, i ara, de nou al niu, havia de construir-se una altra vegada, com en un renaixement, perquè no era ningú, ni el que havia estat ni el que volia ser, i tampoc no sabia cap on tirar. Però d'una cosa estava segur, «Mai més no tornaré a ser un desgraciat». I en fer-se aquell jurament, en aquells

primers temps del retorn, odiava tot el que l'envoltava, la casa, els amics, la família que l'aviciava i l'estimava, i ho odiava perquè, estimant-lo, el lligaven a aquella vida, de la qual volia fugir.

I se'n va sortir. «Sí, ho he aconseguit», va dir-se pletòric mentre repassava la vetllada que acabava de viure a casa dels Grimau. Des que havia fet fortuna, «I l'he sabuda conservar», es repetia amb orgull, l'Albert vivia molts vespres com aquell, i la normalitat amb què el convidaven als sopars i als grans actes socials era el símptoma inapel·lable del seu triomf.

Els Grimau eren uns empresaris del tèxtil que havien acumulat una gran riquesa el segle anterior, gràcies a l'exportació de cotó. Eren molt amics de Francesc Cambó i havien participat activament en la protesta del Tancament de Caixes, després que el ministre Raimundo Fernández Villaverde imposés un augment d'impostos a les empreses catalanes per pagar els deutes que la pèrdua de Cuba havien acumulat. «Ens volen ofegar», «No quedarà res de l'empresariat català» i «Prou d'abusos» eren les lletanies que es repetien aquells dies a les cases benestants de Barcelona i també a les botigues, els tallers i molts cercles de les ofegades classes mitjanes. Reunions, discussions en el si de les entitats empresarials i, al final, amb el lideratge de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial de Barcelona de Sebastià

Torres, la decisió de tancar momentàniament les botigues i fàbriques per no pagar les contribucions a Madrid.

«Qui ens havia de dir que a Espanya reaccionarien amb tanta brutalitat!», es lamentava en Grimau en recordar la repressió del govern contra la protesta, amb l'empresonament d'empresaris i la clausura de centenars de comerços. «I el doctor Robert, dimittint d'alcalde de Barcelona, per no haver de signar les ordres d'embargament dels comerciants, quin gran home, al cel sia!», recordava algú invariablement. «Però, amic Grimau, gràcies a la reacció de Madrid, hem creat la Lliga», responia Dalmau Soler, un poderós industrial metal·lúrgic, i afegia, «Era l'única manera que teníem de defensar-nos». I en aquell punt de la conversa, els presents acostumaven a recordar els inicis d'aquella nova opció política, quan Cambó i Prat de la Riba, juntament amb el doctor Robert i altres grans prohoms de la societat catalana, que venien de la Unió Regionalista i del Centre Nacional Català, van crear la Lliga Regionalista. L'Albert tenia retallada la notícia que va sortir a *La Veu de Catalunya*, el 31 de maig de 1901...

«Ha quedat definitivament constituïda la Lliga Regionalista com a resultat de la fusió del Centre Nacional Català i de la Unió Regionalista, i té per

objecte, com consta en els estatuts, treballar per a la reivindicació dels drets i la defensa dels interessos de Catalunya per aconseguir per tots els mitjans legals l'autonomia del poble català dintre l'Estat espanyol».

«Les Bases de Manresa de la Unió Catalanista seran el nostre text fundacional», va dir Prat de la Riba en les primeres reunions del nou partit. «I deixarem els lerrouxistes a l'alçada del betum», va rebular Grimau, convençut de l'èxit.

L'èxit va arribar, i la victòria dels «quatre presidents» de la llista, encapçalada pel doctor Robert, va ser aclaparadora. «Madrid ens ha enviat Lerroux per destruir-nos, però nosaltres n'hem fet carn d'olla», cridaven els seguidors la nit electoral, i durant aquells dies d'eufòria l'Albert va arribar a creure que potser tot allò li interessava de veritat, més enllà de les seves ambicions i la posició social que li atorgava. «Encara et faràs polític», li deia la dona, amb sorna.

De tot el que va passar en els primers temps del partit, el que més va emocionar l'Albert va ser la coneixença del doctor Robert. Sentia una admiració pregona per aquella eminència mèdica, reconeguda arreu d'Europa, que havia estat un alcalde exemplar de Barcelona, capaç, fins i tot, de desmantellar la xarxa de caciquisme que dominava la

ciutat. «I quan va anar a Madrid, el 1898, a reclamar el concert econòmic i la Diputació única i la creació d'escoles industrials?», comentava algú, «i la valentia que demostra a les Corts quan defensa Catalunya!», reblava algú altre. I aleshores la conversa derivava cap als furibunds atacs dels diputats espanyols contra els catalans, «que ja ho ha dit el doctor Robert, que allò no sembla un parlament, sinó un tribunal de justícia!».

Un dia l'Albert va formar part d'una comitiva de la Lliga que acompanyava el doctor Robert a impartir una conferència a l'Ateneu Barcelonès, quan encara no s'havia traslladat al Palau Savassona i tenia la seu a la rambla dels Caputxins. En enfilars el passeig, la gent que badava va començar a aturar-lo. N'hi havia que l'aplaudien, d'altres volien parlar-li, les dones l'abraçaven i li atansaven els nens, i cada passa cap a la seu era un viatge interminable. En arribar a la porta de l'Ateneu, on l'esperaven Josep Yxart i Àngel Guimerà, havia passat mitja hora des que havien començat a baixar Rambla avall. Quan, en una de les trobades de la Lliga, algú va llegir les paraules del poeta Maragall sobre el doctor Robert...

«Preguntad a cualquier catalán, al llegar a Madrid, si conoce al diputado o al senador de su distrito: probable es que no, aun cuando le haya visitado, pero a

Bartolomé Robert le conocen los pobres y los ricos, las mujeres y los hombres; todos han acudido alguna vez a reclamar sus auxilios»...

...l'Albert va trobar que estaven molt ben dites. I tot i no ser un home donat a l'admiració d'altri, amb el doctor Robert feia una excepció, perquè li reconeixia una autoritat moral superior. Per això mateix, quan el 1902 va morir d'un atac de cor, en un sopar al restaurant Casa Pince, mentre parlava a un grup de metges, «i acabava de visitar mossèn Cinto, que ja estava molt malalt, pobret, i ves per on, va morir ell abans», l'Albert va sentir una ràbia fonda, i va abandonar les lleus temptacions per interessar-se de veritat per la política. La pluja va deslluir el dia de l'enterrament, però no va evitar que el seguici aplegués milers de persones que volien retre-li el darrer homenatge. L'Elisenda va acompanyar l'Albert a la cerimònia, i quan el psiquiatre i gran amic del doctor Robert, Domènec Martí i Julià, va dir unes paraules, «Els homes com en Robert en morir segueixen vivint en el cor dels que es queden», la dona va estrènyer la mà del seu marit i va plorar en silenci. En arribar a casa, l'Albert va exclamar en veu alta, «Hem perdut un gran català!».

Del doctor Robert, de la Lliga i de Lerroux, i de la necessitat d'unir els partits catalans, «O ens gua-

nyaran sempre», i del rei, de Cambó i de Prat de la Ribera, i també dels anarquistes, i de les idees arrauades de Ferrer i Guàrdia, de tot plegat es parlava en aquelles vetllades a què assistia l'Albert, sovint decorades amb alguna discussió abrindada.

Aquella nit havia estat com moltes altres, amb l'estança dels Grimau plena d'empresaris, artistes, dirigents de la Lliga i tota mena de prohoms catalans. Hi havia també Narcís Oller, que vivia a l'edifici veí i era molt amic dels Grimau, i a més era un dels escriptors de capçalera de la Lliga. Ferran Agulló, el secretari del partit, va demanar silenci...

«Benvolguts amics, avui tenim entre nosaltres l'amic Oller, el nostre gran escriptor. Us convido que escolteu la lectura del seu article a *La Veu de Catalunya*. Ningú no afina tant com ell. Estimat Narcís, quan vulguis»...

...i amb els aplaudiments, l'escriptor es va aixecar amb parsimònia i va somriure als reunits. Es va fer un silenci gairebé litúrgic, i després d'estossegat va començar a llegir. L'Albert se'l va mirar amb el punt de cinisme amb què observava aquell món social que ja era el seu, però mai no ho era del tot. «El gran Narcís Oller!», va dir-se, mentre aplaudia, i una idea el va fer sobtadament feliç, la convicció que la seva presència davant d'aquell home era una ganyota

burlesca dels déus, «que se'n riuen, dels perdedors». Justament ell, que s'havia enriquit amb els jocs truculents de la borsa, estava reunit amb l'escriptor que havia retratat aquella orgia de riquesa dels anys vuitanta, quan s'alçaven castells a l'aire, que queien amb la primera bufada. Però el castell que l'Albert va alçar era de pedra picada, l'havia forjat amb constància i intel·ligència, i amb un sentit radical de la fragilitat del diner, «que se'n va ràpid, quan ve ràpid». Sens dubte, era un personatge de la febre d'or d'Oller, amb la diferència que ell no havia perdut la fortuna, com li passava al protagonista de la novel·la. «El gran Oller!», va repetir-se cofoi, convençut de ser el més llest d'aquella estança.

L'Albert es va fer de la Lliga molt aviat, pocs mesos després de la seva creació, al mateix temps que s'hi va fer el seu amic Xió, potser l'única persona de tota aquella societat benestant que l'Albert considerava propera, perquè era com ell, un nouvingut, un ric de volada curta, la sobtada riquesa del qual havia comprat l'estatus social de què gaudia. Però a diferència del seu amic, que era un catòlic de missa diària i un fervent defensor de l'autonomisme, l'Albert no tenia ni ideologia, ni ideals. Aquella militància a la Lliga només era un pas en la consolidació de la seva posició social, una manera de formar part d'aquell món barceloní blindat als intrusos.

Al capdavall, malgrat que no li interessava gens la política, entenia perfectament el joc d'aliances i d'influències que li garantien l'estatus, sense el qual no hauria pogut fer grans negocis. I tot i menysprear els jocs polítics amb convicció, llegia amb la mateixa aparent convicció *La Veu de Catalunya*, i era capaç de sostenir debats sobre qualsevol tema punyent que sortís a la conversa. Tant, que sovint pensava que devia tenir alguna arrel d'actor, perquè ningú no el guanyava a fer reflexions punyents contra els impostos de Madrid o els abusos del rei, o a favor de l'autonomia, i fins i tot gosava parlar de temes de l'estranger. Com el dia de la independència de Noruega, feia pocs mesos, que va ocupar els articles de *La Veu de Catalunya* i les converses de la Lliga durant setmanes, on les discussions sobre la idea d'un estat català van pujar de to. Ell se sentia més còmode amb la idea d'una autonomia dins la monarquia espanyola, perquè li semblava l'única idea assenyada que allunyava Catalunya del risc d'una revolta, i si alguna cosa temia per damunt de totes era que els fets radicals possessin en perill la posició social que havia conquerit. Ja en tenien prou amb les bombes anarquistes, que causaven el terror arreu. I, invariablement, quan parlava dels anarquistes, el record de la bomba del Liceu el posava de molt mal humor, com si aquella tragèdia hagués estat contra la seva pròpia família.